

УДК 373.55:796.011.3

Ю. С. Костюк,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
yuliya.kostyuk.82@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0446-8295

ПЕРЕДУМОВИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛАХ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

В статті особлива увага приділяється проблемі диференційованого підходу на уроках фізичної культури в малокомплектних школах. Висвітлено специфічні особливості навчально-виховного процесу в школах сільської місцевості та розглянуто шляхи поліпшення уроків фізичної культури для учнів середньої школи. Визначено основні критерії при формуванні рухових умінь в малокомплектних школах. Виділено декілька підходів до навчання руховим діям на основі диференційованого підходу.

Ключові слова: диференційований підхід, сільська малокомплектна школа, учні, фізична культура.

Постановка проблеми. Глибоке вивчення вікових закономірностей зростання та розвитку, а також становлення рухових функцій дітей та молоді необхідне як для педагогіки, так і для теорії фізичного виховання. Диференційований підхід та індивідуалізація в цьому випадку є одним із основних принципів навчання та виховання.

Протиріччя між необхідністю вдосконалення фізкультурної освіти в малокомплектній школі та відсутністю науково обґрунтованих підходів у області індивідуалізації та диференціації навчального процесу зумовлюють актуальність наукової проблеми даного дослідження, яка полягає у визначенні того, яким чином повинні вирішуватися питання оптимізації навчально-виховного процесу в малокомплектній школі при використанні диференційованого підходу на уроках фізичної культури.

На необхідність диференційованого підходу до навчання рухових дій вказують видатні вчені та педагоги різних історичних періодів: Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський, Ж.-Ж. Руссо. Існують дослідження, в яких диференційований підхід пов'язується з фізичним розвитком дітей.

Диференційоване фізичне виховання – це методика фізичного виховання, в якій враховуються не тільки загально-вікові, а й індивідуальні особливості дітей у межах групи учнів, схожих за морфофункціональними показниками. Тому диференціація фізичного виховання передбачає пристосування навчального матеріалу до індивідуальних можливостей учнів і виступає засобом розвитку індивідуальності кожного школяра. Розробку проблем індивідуального підходу у фізичному вихованні неможливо здійснювати без всебічних знань про особливості розвитку дитини при педагогічному аналізі численних даних, отриманих і накопичених у фізіології, морфології, психології, антропології, генетиці та інших науках про людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними В. Г. Ареф'єва [1], програма з фізичного виховання складена для "середнього учня" з урахуванням вікових закономірностей розвитку організму. Але відомо, що діти одного хронологічного віку та статі не становлять однорідної групи. Учні суттєво відрізняються за показниками фізичної підготовленості, станом здоров'я та рівнем фізичного розвитку. Зміст державних навчальних програм складений без урахування диференційованої діяльності учнів різних типологічних груп.

Однією з основних закономірностей формування організму дітей є безперервний розвиток і поетапне включення функціональних систем, які забезпечують йому адекватне пристосування на різних етапах постнатального періоду. Темпи біологічного дозрівання організму кожної дитини генетично детерміновані та, як наслідок, поетапно в процесі онтогенезу визначають індивідуальний рівень проявів різновидів можливостей її організму. До того ж, на генетичний код темпів становлення дитячого організму впливають екологічні та соціально-економічні фактори. У результаті проявляються феномени трендів, акселерації та ретардації, або значного прискорення чи уповільнення темпів фізичного розвитку сучасних дітей.

Внутрішньо групова акселерація (розходження "паспортного" та біологічного віку) ставить ряд питань про необхідність урахування індивідуальних особливостей кожної дитини при:

- регламентації фізичних навантажень;
- визначенні нормативів фізичної підготовленості;
- оцінці функціонального стану та рухових здібностей.

Діти з прискореним фізичним розвитком можуть у декілька разів переважати своїх ровесників за деякими показниками фізичної підготовленості. Це вимагає строго диференційованого підходу до нормування фізичних навантажень у процесі фізичного виховання, оцінки можливостей організму, орієнтуючись не на календарний, а на біологічний вік дитини. Разом з тим, серед спеціалістів досі немає

одностайної точки зору щодо критеріїв, які доцільно використовувати як основу диференційованого підходу.

В даному випадку багато авторів пропонують методики визначення та розподілу дітей на типологічні групи за рівнями фізичного розвитку. Т. А. Протченко [2] ділить дітей на однорідні групи за фізичною підготовленістю. Розподіл дітей за темпами статевого дозрівання пропонує Б. А. Никитюк [3], а Т. Ю. Круцевич [4] рекомендує відмінності дітей визначати за особливостями вищої нервової діяльності.

Мета дослідження – розкрити диференційований підхід при розучуванні рухових дій на уроках фізичної культури в сільських малокомплектних школах.

Методи дослідження – теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури, педагогічне спостереження.

Результати дослідження. Дані наукової та науково-методичної літератури дають змогу проаналізувати критерії, що пропонуються, та виділити основні з них. Тому до таких критеріїв можна віднести показники фізичної підготовленості та морфофункціональні, а саме: рівень фізичного розвитку та рівень соматичного здоров'я. Слід зазначити, що соматотип є високо прогностичним показником, оскільки на долю спадковості припадає 71,0 – 76,0 % впливів, які його формують. Це означає, що основи до утворення майбутнього типу конституції закладаються вже у ранньому віці, коли велика кількість факторів довкілля впливає на процеси його формування. Остаточні ознаки типу конституції закріплюються після процесів пубертатного стрибка. Набуті в цьому періоді ознаки конституціонального типу в подальшому, в морфологічному вираженні, стають незворотними. В умовах сільської місцевості тісне спілкування жителів з учителями в повсякденному житті дозволяє виявити такі спадкові чинники та використовувати їх вплив на розвиток дітей при організації навчального процесу фізичного виховання [5].

У дослідженнях О. П. Аксьонової [6] встановлено, що диференційований підхід до організації діяльності учнів на уроках фізичної культури планується вчителями за такими критеріями: за статтю учнів (23,3 %); за рівнем їхньої фізичної підготовленості (3,8 %); за станом здоров'я школярів, відповідно до їхньої медичної групи (9,0 %); за рівнем сформованості рухових умінь і навичок з певних розділів навчальної програми (9,0 %). Вчителі акцентують увагу на техніці виконання вправ (98,0 %), визначають вимоги до дисципліни учнів (95,0 %), виконання ними правил техніки безпеки (100 %). Менша кількість учителів зосереджують увагу на індивідуальному підході до учнів (12,0 %), програмують їхню диференційовану діяльність за певними видами роботи (26,0 %). Фактична діяльність учителя і учнів на уроках не відповідає структурі та напрямку запланованих педагогічних завдань розвивального типу (7,5 %), освітнього типу (21,9 %). Заплановані виховні завдання відповідають змісту практичної діяльності в 11,5 % уроків, оздоровчі завдання – у 34,0 %. Тому, вище зазначене дозволило констатувати, на думку автора, що в масовій шкільній практиці з фізичного виховання відсутнє методичне наповнення процесу формування фізичної культури учнів в умовах диференційованого навчання.

В малокомплектних сільських школах немає паралельних класів, тому одним із шляхів індивідуалізації навчання виступає диференціація в межах класу. Таке навчання дає змогу дійти до кожного учня, забезпечити кожній сільській дитині роботу в найсприятливішому для неї темпі. Основним завданням диференційованого підходу на уроці фізичної культури є забезпечення максимально-продуктивної діяльності кожного учня та надання оптимального рухового режиму, який повніше мобілізує їх здібності.

Таке навчання вимагає від вчителя фізичної культури творчого підходу, володіння сучасними методами і технологіями освіти, способами самостійного конструювання педагогічного процесу в умовах конкретної практичної діяльності в сільській місцевості, умінням прогнозувати та оцінювати свій кінцевий результат.

За формою організації уроки в сільській малокомплектній школі, де передбачається диференційований підхід, можуть бути індивідуальними чи груповими.

Індивідуальні заняття – це така форма організації педагогічної роботи, яка спрямована на реалізацію завдань фізичного виховання у відношенні до конкретної особистості учня. Організація такої роботи полягає у взаємодії "вчитель – учень" і ґрунтується на вивченні індивідуальних морфофункціональних можливостей кожного учня, розробці відповідних параметрів фізичних навантажень. Така форма організації занять фізичними вправами можлива в окремих класах сільської малокомплектної школи, де присутня не велика кількість учнів у кожному класі.

При групових заняттях, де більш складна взаємодія – "вчитель – клас", ускладнюється індивідуальний підхід. Більш реальна педагогічна взаємодія з метою реалізації шкільного диференційованого фізичного виховання – це система "вчитель – типологічна група", де суб'єктами педагогічного процесу можуть бути вчитель та (оптимально) три типологічні групи учнів класу. Тобто, в умовах сільської малокомплектної школи це можуть бути два-три об'єднані різновікові класи, де можна сформулювати типологічні групи. Результати масового опитування сільських учителів у різних областях України показали, що 60,0 % опитаних вважають 15-20 учнів у класі оптимальною кількістю.

У своїх дослідженнях для успішного оволодіння учнями різної підготовленості рухових умінь автори рекомендують диференціювати завдання за допомогою навчальних карток, у яких записуються вправи на даний урок або серію уроків. Більш підготовлені учні виконують вправи в цілому, менш підготовлені – прості елементи.

У змісті навчальних карток для підготовлених учнів пропонують давати лише графічне зображення, без тексту, але із зазначенням максимальної кількості повторень. Сильні учні, об'єднані в одну групу, займаються за своїми завданнями. В картці для менш підготовлених під малюнком докладно описується вправа та її дозування. Таким чином, за допомогою навчальної картки кожен учень може самостійно вибрати для себе доступні варіанти вирішення поставленого рухового завдання.

При диференційованому навчанні у фізичному вихованні слід враховувати наступні особливості та критерії оцінки при формуванні типологічних груп:

- здатність до навчання, критеріями визначення якої є швидкість засвоєння та гнучкість процесу мислення;
- рівень володіння знаннями, вміннями та навичками (навченість); критеріями визначення є попередні знання, руховий досвід;
- спеціальні здібності (обдарованість); критерії визначення – рівні розвитку фізичних якостей;
- навчальна мотивація, де визначаються мотиви та інтереси;
- стан здоров'я, критеріями визначення якого є фізичний розвиток та функціональний стан;
- особистісно-психологічні типи; критеріями визначення є акцентуації характеру та темперамент;
- стать; поділ за статевою ознакою слід починати з 5 класу.

Основним принципом діяльності вчителя повинне бути прагнення до органічної єдності та відповідності індивідуальних особливостей біологічного, віково-статевого розвитку та системи засобів, методів і форм фізичної підготовки. Тільки такий підхід дозволяє вирішити одне з основних питань управління вихованням фізичних здібностей дітей – взаємовідповідність внутрішніх (особливості біологічного розвитку) та зовнішніх (педагогічні дії) факторів.

Планування програмного матеріалу в школах сільської місцевості зводиться до "приспосовування" учбової інформації до можливостей матеріально-технічної бази школи, кліматичних умов району, в яких знаходиться школа, та можливостей учнівського контингенту. При організації диференційованого фізичного виховання в сільській малокомплектній школі вчитель повинен швидко та чітко переорієнтовуватися на роботу з різними класами. Необхідною умовою такої роботи є: вивчення індивідуальних особливостей морфофункціонального розвитку контингенту учнів; вибір методики та розподіл різновікового контингенту учнів на типологічні групи; підготовка учнів до навичок самоконтролю параметрів фізичного навантаження під час виконання вправ; підготовка місця для занять з урахуванням погодних умов та забезпечення інвентарем згідно до задач уроку; вибір старших учнів для кожної типологічної групи з числа найбільш підготовлених; вибір оптимальних способів організації діяльності учнів (фронтальний, поточний, груповий, індивідуальний).

Оскільки окремої програми фізичного виховання в малокомплектній школі немає, в даній ситуації більшого значення набуває планування навчально-виховного процесу в сільській місцевості. Структура, зміст, специфіка програмно-методичного забезпечення формування фізичної культури учнів сільської місцевості має передбачати задоволення права кожної дитини на активну фізкультурну діяльність, дорослішання, самоствердження. Поступово в школярів відбувається переорієнтація цінностей особистості, що має відбиток у актуалізації таких категорій, як краса, здоров'я, вдосконалення. При цьому, арсенал засобів фізичного виховання, стиль взаємовідносин учнів і вчителя, обсяг самостійності щодо вдосконалення власного й оточуючого середовища мають програмуватися та змінюватися відповідно до життєвого досвіду учня, його соціального статусу, індивідуальних планів тощо.

Не використовуючи в процесі навчання учнів диференційований підхід, учитель у підсумку приходиться до того, що для одних учнів завдання виявляються явно легкими, а для інших – дуже важкими. Слабкі учні часто не виконують вправу не тому, що вони не хочуть, а тому, що не можуть. При організації уроку потрібно більшу кількість часу приділяти учням зі слабкою фізичною підготовленістю, збільшуючи в усіх розділах програми обсяг підвідних вправ, підбираючи їх таким чином, щоб учні сильної групи продовжували розвиток своїх здібностей, а більш слабкі успішно виконували вимоги програми. При організації навчальної діяльності учнів необхідно поєднувати різні форми роботи, враховуючи загальне для класу, типове для груп та індивідуальне для окремих учнів.

Таким чином, індивідуально-типологічні особливості біологічного дозрівання організму учнів сільської місцевості свідчать не тільки про різні рівні морфофункціональних можливостей, а й про відповідні здібності до навчання та тренування дітей. Вивчення стану здоров'я дітей, урахування ступеня статевого дозрівання, фізичного розвитку, характеру адаптації до м'язової діяльності та раціональний розподіл їх на медичні групи має важливе значення для опрацювання оздоровчих заходів у сільських малокомплектних школах і створення для них оптимальних умов навчання та виховання.

Отже, головна ідея полягає в тому, щоб на основі знань про закономірності фізичного розвитку організму учнів об'єктивно відрізнити індивідуальне в особистості дитини й успішно впливати на підвищення розумових і фізичних можливостей кожного школяра.

ВИСНОВКИ

1. Основні критерії, які доцільно використовувати як основу диференційованого підходу на уроках фізичної культури в сільських малокомплектних школах є показники фізичної підготовленості, рівень фізичного розвитку та рівень соматичного здоров'я.

2. Вирішальне значення в організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання в школах сільської місцевості відіграє не тільки вчитель фізичної культури, але й умови, в яких знаходиться сама школа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арефьев В. Г. Основы теории та методики физического воспитания : [підручник] / В. Г. Арефьев. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 268 с.
2. Протченко Т. А. Влияние различных форм занятий физической культурой на функциональные показатели учащихся 1-х классов / Т. А. Протченко // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – М. : Педагогика, 1991. – № 2 (6). – 86 с.
3. Никитюк Б. А. Интегративно-антропометрические основы физического воспитания и детско-юношеского спорта / Б. А. Никитюк // Физическая культура : воспитание, образование, тренировка. – 1998. – № 2. – С. 6–8.
4. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания / Т. Ю. Круцевич. – К. : Олимпийская литература, 1999. – 231 с.
5. Дарская С. С. Учет особенностей телосложения ребенка при оценке его биологического возраста / С. С. Дарская // Биологический возраст и возрастная периодизация : тез. докл. – М., 1978. – С. 126–130.
6. Аксьонова О. П. Навчально-методичне забезпечення формування фізичної культури учнів в умовах диференційованого підходу / О. П. Аксьонова // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2006. – Вип. № 10. – С. 29–31.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arefiev V. G. Osnovy teoriiy ta metodyky fizychnogo vykhovannya [Basic Theory and Methodology of Physical Education] : [pidruchnyk] / V. G. Arefyev. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2010. – 268 s.
2. Protchenko T. A. Vliyanie razlichnykh form zanyatij fizicheskoy kul'turoj na funktsional'nyie pokazateli uchashhikhysya 1-x klassov [Influence of Various Forms of Physical Training on Functional Indices of the 1st Form Pupils] / T. A. Protchenko // Novie issledovaniya v psikhologii i vozrastnoj fiziologii [Modern Investigations in Psychology and Developmental Physiology]. – M. : Pedagogika, 1991. – № 2 (6). – 86 s.
3. Nikityuk B. A. Integrativno-antropometricheskie osnovy fizicheskogo vospitaniya i detsko-yunosheskogo sporta [Integrative and Anthropometric Basis of Physical Education and Youth Sport] / B. A. Nikityuk // Fizicheskaya kul'tura : vospitanie, obrazovanie, trenirovka [Physical Culture : Education and Training]. – 1998. – № 2. – S. 6–8.
4. Krutsevich T. Yu. Metody issledovaniya individual'nogo zdorovya detej i podrostkov v protsesse fizicheskogo vospitaniya [Research Methods of Individual Health of Children and Adolescents in Physical Education] / T. Yu. Krucevich. – K. : Olimpijskaya literature [Olympic Literature], 1999. – 231 s.
5. Darskaya S. S. Uchet osobennostej teloslozheniya rebyonka pri otsenke ego biologicheskogo vozrasta [The Account Features of a Constitution of the Child in the Assessment of Its Biological Age] / S. S. Darskaya // Biologicheskij vozrast i vozrastnaya periodizaciya [Biological Age and Age Periodization] : tez. dokl. – M. , 1978. – S. 126–130.
6. Aksionova O. P. Navchal'no-metodychne zabezpechennya formuvannya fizychnoy kul'tury uchniv v umovakh dyferentsijovanogo pidkhodu [Educational and Methodical Providing of Students Physical Training in Terms of Differentiated Approach] / O. P. Aksionova // Slobozhans'kyj naukovo-sportyvnyj visnyk [Slobozhany Scientific and Sports Journal]. – 2006. – Vyp. № 10. – S. 29–31.

Костюк Ю. С. Предпосылки дифференцированного подхода к организации процесса физического воспитания в школах сельской местности.

В статье особое внимание уделяется проблеме дифференцированного подхода на уроках физической культуры в малокомплектных школах. Освещены специфические особенности учебно-воспитательного процесса в школах сельской местности и рассмотрены пути улучшения уроков физической культуры для учащихся средней школы. Определены основные критерии при формировании двигательных умений в малокомплектных школах. Выделено несколько подходов к обучению двигательным действиям на основе дифференцированного подхода.

Ключевые слова: дифференцированный подход, сельская малокомплектная школа, ученики, физическая культура.

Kostyuk Yu. S. Background of Differentiated Approach to Physical Education in Schools in Rural Areas.

This article is all about growing patterns, development and formation of children's motor functions. They determine the relevance of the research – optimization of the educational process in ungraded schools using differentiated approach at PE lessons. The basic criteria of how to use differentiated approach – a level of physical development and functional morphological indicators such as level of physical development and level of physical health are determined.

Specific features of physical culture classes in rural ungraded schools are highlighted. Methods of theoretical analysis and synthesis of scientific-methodical literature, pedagogical supervision were used in this research. A few approaches to the organization of physical training lessons using differentiated approach were suggested.

The basic criteria of the formation of motor skills of pupils in schools in rural areas were determined. Basic principles of PE teachers' activity in rural ungraded schools were substantiated. They require the studying of individual characteristics of students' morphofunctional development; choosing of methods and dividing students into the typological groups. The ways of improving the educational process at PE lessons were reviewed. Moreover the main role of teachers in the ungraded schools in education system was determined.

Key words: *differentiated approach, ungraded rural school, students, physical education.*